

ОЛОН НИЙТИЙН СҮЛЖЭЭН ДЭХ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨРЧЛИЙН
ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ
VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS IN SOCIAL NETWORKS,
CURRENT SITUATION AND CHALLENGING PROBLEMS

Х.УЯНГА

ДХИС-ийн Эрх зүй нийгмийн ухааны сургуулийн
Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн дэслэгч,
хууль зүйн магистр

KN.UYANGA

University of Internal Affairs School of Law and Social Sciences

Lecturer at the Department of Public Law,

Lieutenant of Police, Master of Laws

Хураангуй. Эрдэм шинжилгээний өгүүллийн хүрээнд Монгол Улсын хүний эрхийн өнөөгийн тулгамдаж буй асуудал төлөв байдлын талаар олон нийтийн сүлжээнд ямар байгааг дурдаж, хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцоог хуулиар хэрхэн баталгаажуулсан хийгээд түүнд гарсан ахиц дэвшлийг нэрлэж, цаашид залруулах буюу өөрчлөх ёстой асуудлыг тоймлон судаллаа.

Abstract: Within the framework of the academic article, the state of human rights issues in Mongolia is mentioned in the social network, how the national human rights protection system is guaranteed by law and the progress made in it, and the issues that need to be corrected or changed in the future are reviewed.

Түлхүүр үг: Цахим ертөнц, аюулгүй байдал, кибер, гэмт хэрэг, мэдээлэл, компьютер, интернет, халдлагын зүйл

Key words: Cyberspace, security, cyber, crime, information, computer, internet, attack stuff

Удиртгал

Олон нийтийн сүлжээ буюу social network гэдэг нь Хэрэглэгчид мэдээлэл, мессеж, зураг гэх мэтийг нэмж өөр хоорондоо харилцах боломжтой олон нийтийн мэдээллийн сайт эсвэл программ болон хүмүүсийн хоорондын нийгмийн харилцаа, хувийн харилцааны сүлжээг хэлдэг.¹

Олон нийтийн сүлжээ гэдэг нь нийгмийн оролцогчдын багц (хувь хүн, байгууллага гэх мэт), хоёр талын харилцаа холбоо, жүжигчдийн хоорондын нийгмийн бусад харилцаанаас бүрддэг нийгмийн бүтэц юм. Нийгмийн сүлжээний хэтийн төлөв нь бүхэл бүтэн нийгмийн байгууллагуудын бүтцэд дүн шинжилгээ хийх аргуудын багцаас гадна эдгээр бүтцэд ажиглагдсан хэв маягийг тайлбарласан олон янзын онолуудыг өгдөг.

Олон нийтийн сүлжээ нь нийгмийн сэтгэл зүй, социологи, статистик, графикийн онолоос үүссэн угаасаа салбар хоорондын эрдэм шинжилгээний салбар юм. Георг Симмел социологийн анхны бүтцийн онолуудыг бичсэн бөгөөд гурвалсан бүлгүүдийн динамик ба "бүлгийн холбоо"-ыг онцолсон.² Жейкоб Морено 1930-аад онд хүмүүс хоорондын харилцааг судлах анхны социограммыг боловсруулсан гэж үздэг. Эдгээр

¹ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/social-network?q=Social+network>

² Scott, W. Richard; Davis, Gerald F. (2003). "Networks In and Around Organizations".

хандлагууд нь 1950-ид онд математикийн хувьд албан ёсоор батлагдсан бөгөөд 1980-аад он гэхэд нийгмийн сүлжээний онол, арга зүй нийгэм, зан үйлийн шинжлэх ухаанд өргөн тархсан байна.

Нийгмийн сүлжээний шинжилгээ нь орчин үеийн социологийн үндсэн парадигмуудын нэг бөгөөд бусад олон нийгмийн болон албан ёсны шинжлэх ухаанд ашиглагдаж байна. Бусад нарийн төвөгтэй сүлжээнүүдийн хамт энэ нь сүлжээний шинжлэх ухааны шинэ салбаруудын нэг хэсэг юм.

Хүний эрх бол хүн төрөлхтөн оршин тогтнож байгаа учраас л бидэнд байдаг эрх бөгөөд үүнийг аль ч улсаас олгоогүй болно. Эдгээр бүх нийтийн эрх нь үндэс угсаа, хүйс, үндэсний болон угсаатны гарал үүсэл, арьсны өнгө, шашин шүтлэг, хэл, бусад статусаас үл хамааран бид бүгдэд байдаг. Эдгээр нь хамгийн язгуур эрх болох амьд явах эрхээс эхлээд хоол хүнс, боловсрол, хөдөлмөрлөх, эрүүл мэнд, эрх чөлөө гэх мэт амьдралыг үнэ цэнтэй болгодог эрхүүдийг хамардаг.³

Хүний эрх (англи. Human rights, орос. Права человека) гэж хувь хүн тус бүрийн эрх чөлөө, нэр төрийг нь хамгаалах тухай үндсэн суурь ойлголт юм. Эрх зүйт орнуудын Үндсэн хуулийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг байдаг юм. Эдгээр эрхийн тодорхой илэрхийлэл, эрхийн хэмжээ зэрэг нь орон бүхэнд болон төрөл бүрийн олон улсын эрх зүйн баримт бичигт өөр өөр байж болно. Олон улсын эрх зүйн баримт бичиг дотроос хамгийн түгээмэл нь – НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал юм.⁴

НҮБ хүлээн зөвшөөрсөнөөр олон улсад иргэний, соёл, эдийн засаг, улс төр, нийгмийн эрх гэсэн өргөн хүрээний 5 эрхийг тодорхойлсон байдаг.

Дэлхийд учруулах заналхийллээр нэгд нь кибер гэмт хэрэг, хоёрт нь терроризм орж байна. Монгол улсад өнгөрсөн дөрвөн жилд цахим гэмт хэргийн хохирогчид нийтдээ 27.4 тэрбум төгрөгийг (ойролцоогоор 9.5 сая ам.доллар) гадаад руу шилжүүлж алджээ.⁵

НҮБ-ын Олон Улсын Цахилгаан Холбооны (ОУЦХБ) мэргэжилтнүүд жил бүр улс орнуудыг кибер аюулгүй байдлын үзүүлэлтээр эрэмбэлдэг ба үүнийг Дэлхийн кибер аюулгүй байдлын индекс⁶ гэж нэрлэдэг. Судалгааны хамгийн сүүлийн хувилбарыг 2020 онд гаргасан.

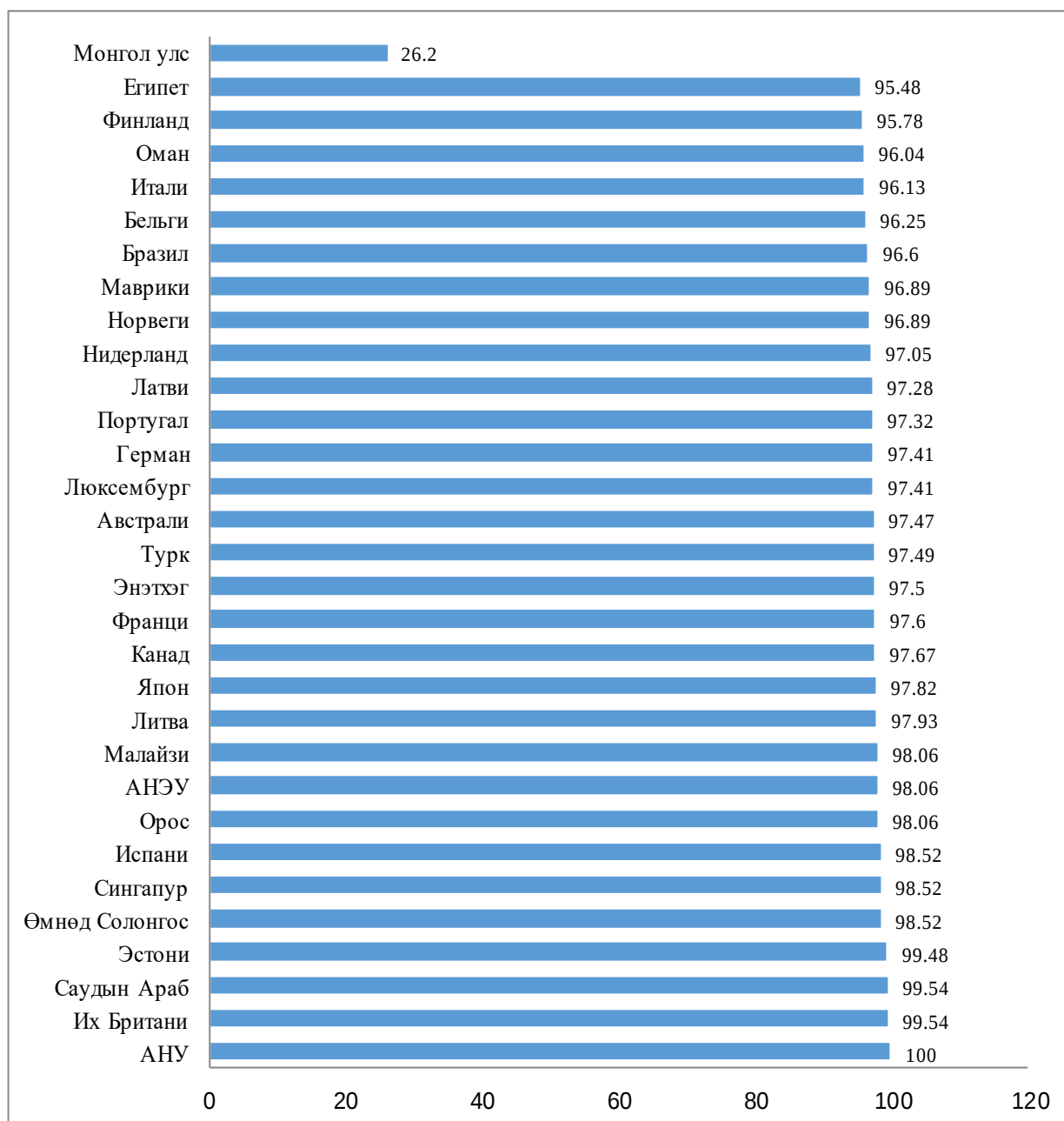
³ <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights>

⁴ https://mn.wikipedia.org/wiki/Хүний_эрх

⁵ Монгол Улсын ЦЕГ-ын албан ёсны сайт

⁶ <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx>

График.1/ гэмт хэргийн гаралт, нийгмийн байдал

Дээрхи судалгааны үнэлгээний арга зүй. Үнэлгээг гаргахдаа судлаачид таван шалгуурыг харгалзан үзсэн байна. Тухайлбал, кибер аюулгүй байдал, кибер гэмт хэрэгтэй холбоотой хууль эрх зүйн тогтолцоо, бүтэц байгаа эсэх; кибер аюулгүй байдлын салбарын техникийн чадвар; төрийн түвшинд кибер аюулгүй байдлыг хөгжүүлэх бодлого, стратегийг зохицуулах байгууллагууд байгаа эсэх; мэдээллийн аюулгүй байдлын чиглэлээр чадавхийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах судалгаа, боловсрол, сургалтын хөтөлбөр, түүнчлэн мэргэшсэн мэргэжилтэн, төрийн байгууллагуудын бэлэн байдал; түншлэл, хамтын ажиллагааны механизм, мэдээлэл солилцох систем байгаа эсэх.⁷

⁷Global Cybersecurity Index 2020. Measuring commitment to cybersecurity_(Дэлхийн кибер аюулгүй байдлын индекс 2020. Кибер аюулгүй байдлын төлөөх амлалтыг хэмжих нь) URL: https://nonews.co/wpcontent/uploads/2021/09/GCI2020.pdf?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=mn&_x_tr_hl=mn&_x_tr_pto=orp,sc

Кибер аюулын гол аюулуудын нэг нь хүмүүсийн нууц эсвэл хувийн мэдээллүүдийг дээрэмддэг программ хангамж ба банкны троянууд (аюултай гэдгээ мэдэгдэхгүй, зорилгоо нууж чаддаг, хувирах чадвартай программ хангамж) бөгөөд тэдгээрийг ашиглаж байгаагаа ямар ч хүн мэддэггүй, учир нь тэдгээр программ хангамжуудыг ашиглахын тулд⁸ програмчлалын ур чадвар бага эсвэл огт шаардагдахгүй учраас олон хүмүүс хууртагддаг. Жишээлбэл: системд нэвтрэхийн тулд таны цахим шуудангийн нууц үг заавал хийхийг шаарддаг зарим олон хүнд танигдаагүй хуурамч программууд (Play store-аас татдаг зарим app-ууд).⁹

ОЛОН НИЙТИЙН СҮЛЖЭЭ ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨРЧИЛ МОНГОЛД:

Монгол улсад хамгийн сүүлд Улсын Их Хурлын гишүүн, Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайд Н.Учрал Олон нийтийн сүлжээнд хүний эрхийг хамгаалах тухай хуулийн төслийг 2023.01.18 өдөр Монгол Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатарт өргөн мэдүүлсэн. Үүнийхээ гол шалтгааныг олон нийтийн сүлжээ дэх хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зохисгүй, доромжилсон, ялгаварлан гадуурхсан агуулга бүхий үг хэллэг, зөрчилтэй контентыг хязгаарлах, хүүхдийн эсрэг чиглэсэн аливаа төрлийн хүчирхийлэл, садар самуун, бие махбод, оюун санаа, ёс суртахууны хөгжил, төлөвшилд сөрөг нөлөө үзүүлэх, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хэрэглээнээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, эрх зүйн зохицуулалтыг шинээр боловсруулах шаардлагатай байна хэмээн үзсэний үндсэнд уг хуулийн төслийг боловсруулсан. Гэсэн хэдий ч энэхүү хуулийн төсөл иргэдийн дунд нилээдгүй эсэргүүцэл авч ирсэн юм.¹⁰

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн Хорин зургадугаар бүлэгт “Цахим мэдээллийн аюулгүй байдлыг эсрэг гэмт хэрэг”-ийг дараах 3 зүйлийг хуульчилсан.

- Цахим мэдээлэлд хууль бусаар халдах;
- Цахим мэдээллийн сүлжээнд хууль бусаар халдах программ, техник хэрэгсэл бэлтгэх, борлуулах;
- Хор хөнөөлт программ хангамж бүтээх, ашиглах, тараах;

Монгол Улсын Улсын Их Хурал 2021 оны 12 сарын 17 өдөр “Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль” батлагдан, 2022 оны 05 сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөгдөж эхэлсэн.

Уг хуультай холбоотойгоор 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар “Цахим мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг” гэснийг “Кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг” гэж өөрчлөн “Кибер орчинд хууль бусаар халдах”, “Кибер орчинд хууль бусаар халдах, программ хангамж, техник хэрэгсэл бүтээх, бэлтгэх, борлуулах, ашиглах, тараах” хэмээн нэршлийг өөрчилж 2 заалттай болгосон.

Тус хуулийн зорилт нь кибер аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны тогтолцоо, зарчим, эрх зүйн үндсийг тогтоох, кибер орон зай, кибер орчин дахь мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг хангахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

⁸ Cybercrime & the Internet of Threats 2018 (Кибер гэмт хэрэг болон интернет дэхь аюул занал 2018) URL: <https://www.securitylab.ru/news/486415.php>

⁹ Cybercrime & the Internet of Threats 2018 (Кибер гэмт хэрэг болон интернет дэхь аюул занал 2018) URL: <https://www.securitylab.ru/news/486415.php>

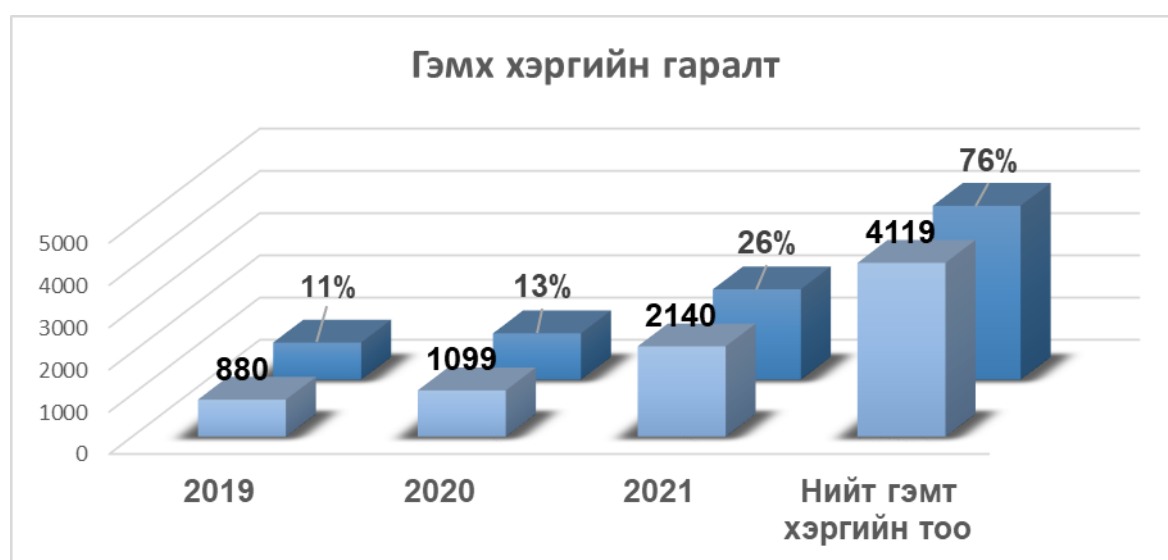
¹⁰ <https://gogo.mn/r/6n668>

Дээрх хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1.-т зааснаар “Кибер аюулгүй байдал” гэж кибер орчинд мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдал хангагдсан байхыг, 4.1.4.“бүрэн бүтэн байдал” гэж мэдээллийг зөвшөөрөлгүй устгах, өөрчлөхөөс хамгаалсан байхыг; 4.1.5.“нууцлагдсан байдал” гэж мэдээлэлд зөвшөөрөлгүй хандах, нэвтрэх боломжгүй байхыг; 4.1.6.“хүртээмжтэй байдал” гэж зөвшөөрөгдсөн хүрээнд мэдээлэлд хандах, нэвтрэх, цуглуулах, ашиглах боломжтой байхыг хэлнэ гэж хуульчилсан.

Судалгааг 2019, 2020 ,2021 оны гуравдугаар улирлын байдлаар улсын хэмжээнд явуулж үзсэн. Энэ хугацаанд цахим төрлийн нийт 4119 хэрэг шалгагдсаны дийлэнх буюу 76 хувийг интернэт хэрэгсэл ашиглаж залилах гэмт хэрэг эзэлж байна. Тодруулбал, 2019 онд 880 хэрэг шалгагдсан бол, 2020 онд 1099 хэрэг болж 24.9 хувиар өссөн. Харин 2021 оны гуравдугаар улирлын байдлаар 2140 хэрэг шалгагдсан байдлаас үзэхэд энэ төрлийн гэмт хэрэг жил бүр нэмэгдэж байгааг харуулж байна хэмээн мэдээлэх үед онцлон тэмдэглэв.¹¹

График:2

2.1. Монгол улс дахь кибер гэмт хэргийн өнөөгийн нөхцөл байдал

“Цахим орчинд үйлдэгдсэн” гэмт хэрэг улсын хэмжээнд 2021 онд нийт 4825 бүртгэгдсэний 3516 буюу 72.9 хувь нь Улаанбаатар хотод, 1305 буюу 27.0 хувь нь орон нутагт, 4 буюу 0.1 хувь нь бусад газар /хилийн чанадад үйлдэгдсэн/ бүртгэгдсэн байна.

Бидний өдөр тутмын амьдралд хоёр төрлийн том харилцаа бий болжээ. Нэгдүгээрт, нийгмийн харилцаа буюу амьд харилцаа. Хоёрдугаарт цахим орчин дахь онлайн харилцаа гэсэн хоёр харилцаа үйлчилж байна. Эндээс авч үзэхэд өсвөр үеийн залуучуудын нийгмийн харилцаа буюу амьд харилцаанд хяналт тавих бололцоотой болж байна. Жишээ нь хичээл сургуульд явж байна уу, үгүй юу гэдгээ бас хянах боломжтой юм. Харин цахим орчинд хүүхдүүд хэнтэй харилцаад байна, ямар мэдээлэл үзэж байна гэдгийг хянах боломжгүй. Хүүхдүүд цахим орчинд өөрөө ч мэдэлгүй хохирогч нь болж байна.

Тухайн төрлийн гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийг хүлээн аваад хийгдэх ажиллагаа, эд мөрийн баримт хураан авах, хадгалах, хамгаалах, шинжилгээнд хүргүүлэх

¹¹ <https://prokuror.mn/post/110147>

талаар нэгдсэн стандарт хэлбэрийн төдий байгаа нь тухайн төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох, эцэслэн шийдвэрлэхэд практик хүндрэл учирч байна¹².

Мөн тухайн гэмт хэрэгт хийгддэг 9 төрлийн шинжилгээг Монгол Улсад бүрэн дүүрэн хийх боломжгүй, мэргэшсэн лаборатори, мэргэжилтэн дутмаг байна. Компьютер техникийн шинжилгээг Шинжилгээний байгууллагаас гадуур хийлгэх боломжийг судлан, бусад байгууллагатай хамтран ажиллах бололцоог бүрдүүлэх шаардлагатай. Оросын Холбооны Улсад дээрх төрлийн шинжилгээний 58 хувийг төрийн байгууллагаас гадна байх шинжилгээний байгууллагаар хийлгэж, байсан нь үр дүнгээ өгсөн талаар тухай орны судлаачид дурджээ¹³.

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын хувьд цахим орчинд ихээр үйлдэгддэг, нийгэмд хортой гэмт хэргүүд нь цахим залилан, худал мэдээлэл тараах, насанд хүрээгүй хүүхдэд садар самууныг сурталчлах, цахимаар мөрийтэй тоглоом зохион байгуулах зэрэг төрлүүд юм.

Улсын ерөнхий прокурорын газраас хийсэн судалгаагаар мөрдөн байцаалтын нийт 1826 хэрэгт 526 хүнийг яллагдагчаар татсан. Гэмт хэрэгт үйлдсэн хүмүүсийг хүйсийн байдлаар нь судлахад 354 буюу 67.3% нь эрэгтэй, ажил эрхлэлтийн хувьд 78.9% нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй хүмүүс залилах гэмт хэргийг ихэвчлэн 18-45 насны бүрэн дунд боловсролтой, эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, хохирогчтой ямар нэгэн харилцаа хамааралгүй, таньж мэдэхгүй хүмүүсийн үйлдэж байна гэсэн дүгнэлт гарсан байна.

Өнөөгийн дижитал ертөнцөд кибер гэмт хэрэг нь дэлхийн эдийн засгийн өсөлтөд гол аюул болж байна. Интернет хэрэглэгчдийн интернет орчин дахь соёлыг нэмэгдүүлэх, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах техник технологийн чадавхийг нэмэгдүүлж, кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, түүнчлэн кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх тодорхой дүрмийг түгээх нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тусална.

2022 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөгдөх Монгол Улсын “Кибер аюулгүй байдлын тухай хуульд” хэдэн наснаас кибер гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэж эхлэх талаар хуульчилж өгөхийг санал болгож байна. Учир нь тус хууль тогтоомж нь иргэдэд ойлгомжтой байдлаар бичигдвэл иргэд өөрсдийн цахим орон зай дахь эрх, үүргийнхээ талаар болон кибер гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлж, өөрсдөө санамсаргүй кибер гэмт хэрэг үйлдэхээс ангид байж чадна гэж бодож байна.

Дэвшүүлсэн санал:

1. Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх;
2. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхийн тулд хууль сахиулах байгууллагуудын олон улсын хамтын ажиллагааг эрчимжүүлэх;
3. Төрийн байгууллагуудын мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдлийн үнэлгээг хийх;
4. Кибер гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг тодорхойлох шинж, энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгсдэд хариуцлага хүлээлгэх шалгуурыг шинжлэх ухааны үндсэлэлтэй боловсруулах;

Ашигласан материал:

¹² <https://ceur.ru> – “Центр экспертиз при институте судебных экспертиз и криминалистики” албан ёсны сайт

¹³ Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба хаагчийн гарын авлага, УБ., 2019 он, 51 дэх тал

1. Кебир аюулгүй байдлын тухай хууль, 2021 он
2. Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба хаагчийн гарын авлага, УБ., 2019 он, 51 дэх тал
3. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/social-network?q=Social+network>
4. <https://gogo.mn/r/6n668>
5. https://mn.wikipedia.org/wiki/Хүний_эрх
6. <https://prokuror.mn/post/110147>
7. Cybercrime & the Internet of Threats 2018 (Кибер гэмт хэрэг болон интернет дэхь аюул занал 2018) URL: <https://www.securitylab.ru/news/486415.php>
8. <https://nso.edu/telescopes-3/legacy-telescopes-2/>
9. <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights>
10. <https://ceur.ru> – “Центр экспертиз при институте судебных экспертиз и криминалистики” албан ёсны сайт